

ES Nusikaltimų aukų direktyva: vadovas

Parengė: Maria McDonald BL© *

Lietuvos jurisdikcijai vadovą pritaikė: Mėta Aduvavičiūtė

Vadovo rengimą parėmė Europos Sąjungos Teisingumo programa.

Visa atsakomybė už leidinio turinį tenka jo rengėjams. Leidinio turinys negali būti vertinamas kaip pateikiantis Europos Komisijos nuomonę.

Turinys

A. Įvadas.....	3
1. Nusikaltimų aukų direktyvos jurisdikcija.....	3
2. Nusikaltimo aukos apibrėžimas.....	3
3. Nukentėjusių vaikų teisės.....	4
4. Nusikaltimo aukų nediskriminavimo principas ir gyventojų statusas.....	7
5. Teisė į informaciją.....	7
6. Teisė suprasti ir būti suprastam.....	8
7. Nusikaltimo aukų teisės teikiant skundą.....	9
8. Teisė gauti vertimo žodžiu ir raštu paslaugas.....	9
9. Teisė būti išklaustytam.....	10
10. Teisė turėti lydintį asmenį.....	11
11. Teisė į apsaugą.....	11
(a) Apsauga pagal Nusikaltimų aukų direktyvą.....	11
(b) Specialiųjų poreikių vertinimas.....	12
12. Teisinė pagalba.....	13
13. Žalos atlyginimas.....	14
14. Paramos nusikaltimų aukoms ir apsaugos teikimas.....	15
15. Kitos teisės pagal Direktyvą.....	16
16. Mokymai.....	17
B. Išvada.....	18

A. Ivadas

2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai (toliau – Nusikaltimų aukų direktyva, Direktyva), yra pagrindinis, visapusiškas ES teisės aktas, kuriuo siekiama užtikrinti, kad visi nukentėję nuo nusikaltimo asmenys turėtų veiksmingas teises į informaciją, pagalbą ir apsaugą proceso metu. Direktyva iš esmės pakeis tai, kaip nusikaltimų aukos yra traktuojamos ES šalyse.

Direktyvos tikslas yra suteikti geresnę kasdienę nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų patirtį visoje ES (Teisingumo Generalinis Direktoratas, 2013:3). Direktyvoje pripažinta, kad su nukentėjusiais turi būti elgiamasi pagarbiai ir deramai profesionalumo, jautrumo ir nediskriminaciniu požiūriais.¹ Priimant šiuos principus reglamentuojančius teisės aktus, Nusikaltimų aukų direktyvoje užtikrinamos teisės, kurios yra nustatytos ES pagrindinių teisių chartijoje (ES chartija). Konkrečiau, ES chartijos 47 straipsnyje yra numatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę į veiksmingą teisių gynimo būdą ir teisingą teismo procesą, kad nukentėjusiajam būtų suteiktas veiksmingas teisingumas.

1. Nusikaltimų aukų direktyvos taikymo sritis

Nusikaltimų aukų direktyva taikoma visiems nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų, kurie buvo įvykdyti ES, neatsižvelgiant į nukentėjusiojo gyventojų statusą.² Direktyva taikoma ir nusikaltimams, įvykdytiems taikant sulaikymą arba suėmimą migracijos kontekste, nagrinėjant prieglobsčio prašymus ir pasienyje (PICUM 2015:10). Direktyva taip pat taikoma baudžiamosioms byloms visoje ES, išskyrus Daniją, kuri nedalyvauja taikant šią Direktyvą.³

Nukentėjusiajam suteikiamos Direktyvoje nustatytos procesinės teisės, jeigu jis pateikia skundą dėl nusikalstamos veikos pagal nacionalinę teisę (Redress 2013). Skundas Nukentėjusiųjų direktyvoje nėra apibrėžtas. Jeigu skundas yra pateiktas ambasadaai arba policijai ne ES valstybėje narėje, teisės pagal šią Direktyvą nėra suteikiamos.⁴ Teisė į informaciją ir pagalbos paslaugas pagal šią Direktyvą nepriklauso nuo to, ar asmuo pranešė apie nusikaltimą ar pateikė skundą.⁵

2. Nusikaltimo aukos apibrėžimas

Įgyvendinant Nusikaltimų aukų direktyvą buvo suvienodintas nusikaltimo aukos apibrėžimas visoje ES. Kai kurios valstybės, pvz., Airija, neapibrėžė nusikaltimo aukos teisės aktuose. Pavyzdžiui, Graikijos Baudžiamajame kodekse retai

vartojamas žodis „nukentėjusysis“, vietoje jo vartojamas žodis „liudytojas“, „nukentėjusioji šalis“ ir „bylos šalis“ (FRA 2013:29). Šiuos skirtingus apibrėžimus galima paaiškinti skirtingais vaidmenimis, kuriuos atlieka nukentėjusieji pagal skirtingose ES šalyse taikomas baudžiamosios justicijos sistemas.

Nusikaltimų aukų direktyvos 2 (1) (a) (i) straipsnyje pateiktas nusikaltimo aukos apibrėžimas: „fizinis asmuo, kuris dėl nusikaltimo tiesiogiai patyrė žalą, įskaitant fizinę, psichinę arba emocinę žalą, arba ekonominius nuostolius“. Juridiniai asmenys į šį apibrėžimą nepatenka. Asmuo turibūti laikomas nusikaltimo auka „nepaisant to, ar nusikaltėlis yra nustatytas, sulaikytas, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ar nuteistas“ už nusikaltimą.⁶

Nusikaltimų aukų direktyvos 2 (1) (a) (ii) straipsnyje pateiktame aukos apibrėžime nurodyta, kad aukomis gali būti „asmens, kurio mirtis yra tiesiogiai susijusi su nusikaltimu, šeimos nariai, kurie patyrė žalą dėl tokio asmens mirties“. Šeimos nariai yra sutuoktinis, taip pat partneris, kuris su nusikaltimo auka nuolat ir nepertraukiamai kartu gyvena, veda bendrą namų ūkį bei yra susieti artimais įsipareigojančiais ryšiais.⁷ Broliai ir seserys, tiesiosios linijos giminaičiai bei išlaikytiniai šioje Direktyvoje irgi vadinami šeimos nariais.⁸

Lietuvoje perkeltant Nusikaltimų aukų direktyvą atitinkamai buvo pakeistas bei papildytas Baudžiamojo proceso kodekso 28 str., pagal kurį nukentėjusiuoju laikomas „fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos“.⁹ Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi.¹⁰

Nusikaltimų aukų direktyva leidžia valstybėms narėms riboti šeimos narių skaičių, kurie gali pasinaudoti šios Direktyvos suteikiamomis teisėmis, atsižvelgiant į individualias atvejo aplinkybes.¹¹ Tai yra svarbu, nes šeimos narys gali būti apkaltintas arba prieš jį gali būti pradėtas tyrimas dėl įtariamo nusikaltimo.

3. Nukentėjusių vaikų teisės

Vaikas pagal Direktyvoje pateiktą apibrėžimą yra jaunesnis nei 18 metų amžiaus asmuo.¹² Įgyvendinant Direktyvą, pirmiausia paisoma vaiko interesų.¹³ Daroma prielaida, kad nukentėjęs vaikas turi specialiųjų apsaugos poreikių.¹⁴ Geriausi vaiko interesai turi būti vertinami individualiai, deramai atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą, nuomonę, poreikius bei interesus.¹⁵ Vaikai turi teisę į specialiąsias

apsaugos priemonės, kurios yra numatytos Nusikaltimų aukų direktyvos 23 straipsnyje ir turi būti taikomos įvertinus konkretaus nukentėjusiojo specialius apsaugos poreikius. Jiems taip pat turi būti taikomos papildomos priemonės. Pavyzdžiui, nukentėjusio vaiko apklausos turi būti įrašomos vaizdo ir garso priemonėmis ir tokius apklausų įrašus turi būti leidžiama naudoti kaip įrodymus baudžiamajame procese.¹⁶ Nukentėjusio vaiko parodymų vaizdo įrašas taip pat gali būti priimtinas įrodymas, jeigu įrašymo metu vaikui nebuvo sukakę 18 metų, neatsižvelgiant į tai, kad iki teismo jam sukako 18 metų.

Teisės aktuose turi būti numatyta, kad baudžiamąjo proceso metu nukentėjusiam vaikui sukakus 18 metų, jis turi būti individualiai įvertintas pagal 22 straipsnį dėl specialiųjų apsaugos priemonių. Jeigu jie turi specialiųjų apsaugos poreikių, sukakus 18 metų, gali būti tinkama leisti naudoti tokį įrašą kaip įrodymą. Jeigu pagal nacionalinę teisę tėvų pareigų turėtojams neleidžiama atstovauti nukentėjusiam vaikui, turi būti paskirtas specialus nukentėjusio vaiko atstovas.¹⁷ Gali būti, kad su vaikais susijusiose bylose vaiko lydėti arba palaikyti negali šeima arba globėjas. Nukentėjęs vaikas turi teisę į advokatą, kai yra interesų konfliktas tarp nukentėjusiojo vaiko ir tėvų pareigas atliekančių asmenų.¹⁸

Su vaikais susijusios Baudžiamąjo proceso kodekso nuostatos atspindi Direktyvos nuostatas. Vaiku (nepilnamečiu) laikomas fizinis asmuo, kuriam proceso veiksmo atlikimo metu nėra suėję aštuoniolika metų.¹⁹ Jeigu dėl asmens amžiaus kyla abejonių, asmuo laikomas nepilnamečiu iki jo amžiaus nustatymo.²⁰ Jeigu nepilnametis sulaukia pilnametystės nepasibaigus baudžiamajam procesui, prokuroro nutarimu arba teismo nutartimi jam gali būti taikomos viena ar daugiau Kodekse nepilnamečiams nustatytų garantijų.²¹

Direktyvoje ir Baudžiamąjo proceso kodekse numatyta, kad visi nukentėję nuo nusikaltimo turi būti individualiai įvertinti, siekiant nustatyti, ar jie turi specialiųjų apsaugos poreikių. Kai nukentėjęs asmuo yra vaikas, remiamasi prielaida, kad jis turi teisę į apsaugos priemones.²²

Specialiųjų vaiko apsaugos poreikių vertinimas atliekamas pildant *Nepilnamečio nukentėjusiojo specialiųjų apsaugos poreikių vertinimo pažymą*.²³ Šis individualus vertinimas padeda nustatyti atvejus, kada vaikui kyla didelė antrinės ar pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ar keršto grėsmė, taip pat atvejus, kai vaiko atstovai pagal įstatymą dėl ligos, interesų konflikto ar kitų aplinkybių negali tinkamai jo ar jos atstovauti ir todėl būtina paskirti įgaliotąjį atstovą.²⁴

Vaiko atstovais pagal įstatymą gali būti:²⁵ tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai; įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi nukentėjusiuoju (pvz., vaikų globos namų, VTAS) įgalioti asmenys.

Vaiko atstovas pagal įstatymą gali dalyvauti procese kartu su atstovaujama asmeniu po to, kai pateikia atitinkamą prašymą ir tyrėjas ar prokuroras priima dėl to nutarimą.²⁶ Prieš priimant nutarimą dėl konkretaus asmens pripažinimo nukentėjusio vaiko atstovu pagal įstatymą, reikėtų atsižvelgti į nukentėjusio vaiko specialių apsaugos poreikių vertinimo metu nustatytas ar vėliau paaiškėjusias aplinkybes, liudijančias nukentėjusiojo emocinį santykį su šiuo asmeniu, galimus asmens ketinimus, santykius su įtariamuoju, santykius su kitais šeimos nariais, ir pan.²⁷ Kadangi vaikams itin svarbu būti išklaustytiems, priimant sprendimą dėl atstovo pagal įstatymą dalyvavimo svarbu atsižvelgti ir į nukentėjusio vaiko poziciją.

Paaaiškėjus, kad atstovo pagal įstatymą ir nukentėjusio vaiko interesai nesutampa, ar kad atstovas pagal įstatymą gali daryti vaikui poveikį, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nutarimu atsisako leisti šiam asmeniui dalyvauti procese kaip atstovui.²⁸ Tokiu atveju laikinai vaiko atstovu pagal įstatymą yra skiriamas VTAS specialistas. Jį paskyrus, ieškoma asmens, galinčio tinkamai atstovauti vaiką. Įprastai atstovu skiriamas nukentėjusiojo giminaitis, kuris rūpinasi vaiku, palaiko su juo glaudžius ryšius, pvz. pilnametis brolis, sesuo, teta ar pan. Ar konkretus asmuo gali būti tinkamas atstovas pagal įstatymą, sprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras ir priima nutarimą leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese. Neatsiradus tinkamam atstovui pagal įstatymą, juo lieka VTAS specialistas.

Pagal analogiją tokios pačios taisyklės taikytinos ir tada, kai vaiko atstovai pagal įstatymą išvykę į užsienį ir negyvena su vaiku, o laikinoji globa – nepaskirta.

Kaip ir kiti nukentėjusieji, vaikas gali turėti įgaliotąjį (teisinį) atstovą.²⁹ Be to, tam tikrais atvejais įgaliotojo atstovo dalyvavimas baudžiamajame procese yra būtinas.

Įgaliotojo atstovo dalyvavimas procese būtinas šiais atvejais:

- kai vaikas nukentėjo nuo nusikalstamos veikos žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei **arba**
- kai be įgaliotojo atstovo pagalbos nukentėjusiojo vaiko teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami.³⁰ Laikytina, kad įgaliotojo atstovo dalyvavimas būtinas tada, kai vaiko tėvai, globėjai ar rūpintojai negali tinkamai atstovauti jo interesų. Vadovaujantis vaiko interesų pirmenybės principu, galimybė pripažinti įgaliotojo atstovo dalyvavimą būtinu

svarstyti ir tais atvejais, kai vaiko atstovas pagal įstatymą yra valstybinės institucijos įgaliotas asmuo. Priimant sprendimą dėl įgaliotojo atstovo dalyvavimo yra svarbu sužinoti galinčio suformuluoti savo nuomonę vaiko poziciją.³¹

4. Nusikaltimo aukos nediskriminavimo principas ir gyventojų statusas

Valstybės narės turi taikyti Nusikaltimų aukų direktyvą nediskriminacine tvarka, įskaitant dėl nukentėjusiojo gyventojų statuso (Teisingumo generalinis direktoratas, 2013). Nukentėjęs nuo nusikaltimo asmuo neįgyja teisės į gyventojų statusą šalyje dėl Direktyvoje nustatytų teisių, tačiau jis turi teisę į informaciją, pagalbą ir apsaugą nuo skundo pateikimo teisėsaugai apie nusikalstamą veiką. Norint, kad nusikaltimų aukos aktyviai įsitrauktų į baudžiamąjį procesą, joms turėtų būti išduodami leidimai gyventi šalyje, kurie galėtų viso baudžiamojo proceso metu. Jeigu nukentėjusiam asmeniui bus panaikintas leidimas gyventi šalyje, jis negalės aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese.

5. Teisė į informaciją

Nusikaltimų aukų direktyvos 4 straipsnyje (teisė į informaciją) numatyta, kad visiems nukentėjusiems nuo nusikaltimo yra suteikiama teisė į tam tikrą informaciją nuo pat pirmo kontakto su kompetentinga valdžios institucija.

Direktyva reikalauja suteikti informaciją nukentėjusiam asmeniui nuo pirmo kontakto ir be reikalo nedelsiant.³² Pasitelkiant turimas paramos nusikaltimų aukoms tarnybas, nusikaltimų aukoms turi būti suteikiama tokia informacija:³³ kaip pateikti skundą dėl nusikaltimo;³⁴ apie nukentėjusiojo vaidmenį baudžiamajame procese;³⁵ kaip ir kokiomis sąlygomis gali būti suteikiama apsauga,³⁶ teisinės konsultacijos ir pagalba,³⁷ kaip ir kokiomis sąlygomis gauti nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą,³⁸ proceso išlaidų kompensavimo tvarka³⁹, apie vertimo žodžiu ir raštu paslaugas;⁴⁰ apie skundo pateikimo tvarką, jeigu kompetentinga valdžios institucija negerbia nukentėjusiojo teisių;⁴¹ apie prieinamas atkuriamojo teisingumo paslaugas;⁴² apie specialias priemones ir procedūras, kai nukentėjusysis yra ne tos valstybės narės, kurioje pateikė skundą, pilietis⁴³ ir asmens, kuris dėl bylos bendraus su nukentėjusiuoju, kontaktiniai duomenys.⁴⁴

Nukentėję nuo nusikaltimo asmenys taip pat turi būti informuoti apie teisę, pateikus prašymą, gauti tam tikrą informaciją apie savo bylą.⁴⁵ Prašymą pateikęs nukentėjusysis turi teisę gauti informaciją apie teismo posėdžio vietą ir laiką,

pažeidėjui pareikštų kaltinimų rūši, įskaitant ir faktą, kad jam buvo pareikšti kaltinimai,⁴⁶ bet kokį galutinį teismo sprendimą.⁴⁷ Informacija apie baudžiamojo proceso padėtį nebus teikiama nukentėjusiajam, jeigu tai galėtų pakenkti bylai.⁴⁸

Nukentėjusysis gali nuspręsti negauti informacijos, išskyrus tą informaciją, kuri privalo būti suteikta nukentėjusiajam, pavyzdžiui, tais atvejais, kai nukentėjusysis yra liudininkas byloje.⁴⁹ Nukentėjusysis gali nuspręsti pakeisti savo nuomonę ir bet kuriuo metu gauti informaciją.⁵⁰

Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad nukentėjusysis turi teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį.⁵¹ Nukentėjusysis taip pat turi teisę į nukentėjusiojo procesinių teisių išaiškinimą.⁵² Ši informacija jam suteikiama žodžiu ir raštu – įteikiant Nukentėjusiojo teisių išaiškinimo protokolo priedą. Informacijos apie paramos ir specializuotos pagalbos paslaugas teikimas nėra reglamentuotas, tačiau šią informaciją galima suteikti žodžiu arba raštu, įteikiant informacinius lankstinukus, skrajutes, nukreipiant nukentėjusiuosius į specializuotą informacinę svetainę www.nukentėjusiems.lt.

Nukentėjusysis turi teisę gauti informaciją apie įtariamojo suėmimą.⁵³ Jis taip pat gali prašyti, kad jam būtų pranešta, jei įtariamasis paleidžiamas į laisvę arba pabėgo iš laisvės atėmimo vietos.⁵⁴

6. Teisė suprasti ir būti suprastam

Direktyvos 3 (1) straipsnyje reikalaujama, kad nusikaltimų aukos turi galėti suprasti ir būti suprastos. Direktyvos 3 (2) straipsnyje nurodyta, kad bet kokia informacija turi būti pateikta paprasta ir lengvai suprantama kalba, žodžiu arba raštu, atsižvelgiant į nukentėjusiojo asmenines savybes, įskaitant bet kokią negalią, kuri gali turėti įtakos jo gebėjimui suprasti ir būti suprastam.

Teisė suprasti ir būti suprastam užtikrina vieną pagrindinių nukentėjusio asmens poreikių baudžiamajame procese. Suprantamai suteikta informacija padeda nukentėjusiam nuo nusikaltimo atgauti pasitikėjimą savimi ir aplinkiniais, pasijusti svarbiu proceso dalyviu, o ne tik įrodymų šaltiniu. Be to, savo vaidmens baudžiamajame procese suvokimas gali paskatinti nukentėjusįjį aktyviau bendradarbiauti su nusikaltimą tiriančiais pareigūnais.

Informacija nukentėjusiam asmeniui turi būti suteikta iš karto, kai tik ji ar jis yra pajėgūs šią informaciją priimti. Daugeliui nusikaltimų aukų baudžiamajame procese vartojami terminai gali būti nesuprantami ar neaiškūs, pavyzdžiui, nukentėjusysis gali nežinoti skirtumo tarp nutarimo, nutarties ir nuosprendžio.

Todėl suteikiant informaciją nukentėjusiesiems patartina vengti perdėto profesinių terminų vartojimo, o vartojamus terminus – paaiškinti.

Teisė suprasti ir būti suprastam taip pat apima nukentėjusio asmens teisę būti lydimam pirmojo kontakto su teisėsauga metu, jei dėl patirtos fizinės ar psichinės žalos jai ar jam reikia pagalbos gauti ir suteikti informaciją.⁵⁵ Nukentėjusį asmenį gali lydėti jo ar jos pasirinktas asmuo, pavyzdžiui, jį gatvėje radęs praeivis.⁵⁶ Kartu pastebėtina, kad ši su teise suprasti ir būti suprastam susijusi teisė būti lydimam pirmojo kontakto su teisėsauga metu yra atskira nuo teisės turėti lydintį asmenį baudžiamajame procese. Plačiau apie teisę turėti lydintį asmenį žr. 11 skyrių *Teisė turėti lydintį asmenį*.

7. Nusikaltimų aukų teisės teikiant skundą

Nukentėjęs asmuo turi teisę gauti rašytinį skundo, kuriuo teisėsaugai pranešė apie nusikaltimą, patvirtinimą.⁵⁷ Jame turi būti nurodyti „pagrindiniai atitinkamos nusikalstamos veikos elementai“.⁵⁸ Jeigu nukentėjęs asmuo nesupranta proceso kalbos, jis gali prašyti patvirtinimo raštu vertimo į tą kalbą, kurią supranta.⁵⁹

Generalinio prokuroro rekomendacijoje dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo⁶⁰ numatyta, kad pareiškėjo pageidavimu, skundo, pareiškimo arba pranešimo apie nusikaltimą priėmimo faktas patvirtinamas įteikiant pateikto skundo, pareiškimo arba pranešimo kopiją arba pažymą apie priimtą skundą, pareiškimą arba pranešimą.⁶¹ Tokia kopija arba pažyma per dvi darbo dienas išsiunčiama pareiškėjui elektroniniu paštu arba paštu.⁶² Pažymoje trumpai išdėstoma skundo esmė, priėmimo data, registracijos numeris ir kontaktiniai priėmusio pareigūno duomenys.⁶³ Jei pareiškėjas nesupranta lietuvių kalbos, pažyma išverčiama į jam suprantamą kalbą.⁶⁴

8. Teisė gauti vertimo žodžiu ir raštu paslaugas

Jeigu nukentėjęs asmuo nesupranta arba nekalba proceso kalba, jis gali gauti „lingvistinę pagalbą“, kad galėtų pateikti skundą.⁶⁵ „Lingvistinę pagalbą“ gali suteikti asmuo, kuris kalba proceso kalba, pvz., šeimos narys (Teisingumo generalinis direktoratas, 2013:17). Tokia pagalba skiriasi nuo vertimo žodžiu ir raštu, kurį turi teikti specialistai, į kuriuos kreipiasi teisėsauga ar teismai.

Kai nukentėjusiojo vaidmuo baudžiamajame procese yra oficialus ir jis nesupranta arba nekalba proceso kalba, jis gali pateikti prašymą, kad jam būtų

nemokamai teikiamos vertimo paslaugos.⁶⁶ Nukentėjusysis taip pat turi teisę į esminių procesinių dokumentų vertimą raštu.⁶⁷ Siekiant nustatyti, ar nukentėjusiajam reikia vertimo žodžiu ir/arba raštu paslaugų, reikia atlikti individualų įvertinimą (Teisingumo generalinis direktoratas, 2013:17). Esminiais dokumentais vadinami tik tokie dokumentai, kurie leidžia nukentėjusiajam „aktyviai dalyvauti“ baudžiamajame procese. Nusikaltimų aukų direktyvos 7 (5) straipsnyje numatyta, kad nukentėjęs asmuo gali „pateikti pagrįstą prašymą laikyti dokumentą esminiu“. Vietoje vertimo raštu galima žodžiu apibendrinti esminius dokumentus, jeigu tai nedaro neigiamo poveikio proceso teisingumui. Nukentėjęs asmuo gali apskųsti sprendimą neteikti vertimo žodžiu ar raštu paslaugų. Dėl pateikto skundo baudžiamasis procesas neturėtų būti „nepagrįstai“ ištesiamas.⁶⁸

Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad lietuvių kalbos nemokantiems baudžiamojo proceso dalyviams užtikrinama teisė daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jie moka.⁶⁹ Visais šiais atvejais, taip pat susipažindami su bylos medžiaga proceso dalyviai turi teisę naudotis vertėjo paslaugomis Kodekso nustatyta tvarka.⁷⁰ Bylos dokumentai, kurie Kodekso nustatytais atvejais įteikiami įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam, taip pat kitiems proceso dalyviams, turi būti raštu išversti į jų gimtąją kalbą arba į kitą kalbą, kurią jie moka.⁷¹ Lietuvių kalbos nemokančiam nukentėjusiajam ar jo atstovui užtikrinama teisė paduoti skundą gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jis moka, arba užtikrinama teisė naudotis vertėjo paslaugomis pateikiant skundą žodžiu.⁷²

Teisingumo generalinio direktorato rekomendacijose (2013) nurodyta, kad reikia atkreipti dėmesį į vertėjo lytį, atsižvelgiant į nukentėjusiojo poreikius ir pageidavimus (Teisingumo generalinis direktoratas, 2013:13). Specialistai turi laikytis konfidencialumo ir kokybiškų vertimo žodžiu ir raštu paslaugų teikimo nukentėjusiems nuo nusikaltimo principų.

9. Teisė būti išklaustytam

Nukentėję asmenys baudžiamajame procese turi teisę būti išklaustyti.⁷³ Jiems turi būti suteikta galimybė išreikšti savo nuomonę „viso baudžiamojo proceso metu“ (Teisingumo generalinis direktoratas, 2013:29).

Baudžiamojo proceso kodeksas numato nukentėjusiesiems tiek teisę, tiek ir pareigą duoti parodymus.⁷⁴ Nukentėjusysis taip pat turi teisę teikti įrodymus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, pasakyti baigiamąją kalbą.⁷⁵

10. Teisė turėti lydintį asmenį

Pagal Direktyvos 3 (3) straipsnį ir 20 straipsnio (c) punktą nukentėjęs asmuo gali būti lydimas proceso metu. Ši teisė būti palydėtam suteikiama teikiant skundą ir bet kurios vėlesnės apklausos arba pareiškimo teikimo metu. Ši teisė nėra absoliuti, ji gali būti ribojama, jeigu tai galėtų prieštarauti geriausiems nukentėjusio asmens interesams arba pakenkti baudžiamajam procesui.

Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad nukentėjusįjį baudžiamojo proceso metu gali lydėti pasirinktas asmuo.⁷⁶ Šis asmuo ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme metu privalo laikytis nustatytos tvarkos.⁷⁷ Lydinčio asmens dalyvavimas procese ar jo dalyse gali būti apribotas, kai tai prieštarauja nukentėjusiojo interesams arba trukdo „tirti ar nagrinėti bylą“.⁷⁸

11. Teisė į apsaugą

(a) Apsauga pagal Nusikaltimų aukų direktyvą

Nukentėję nuo nusikaltimo asmenys turi teisę išvengti kontakto su nusikaltėliu.⁷⁹ Apklausos turi būti vykdomos nepagrįstai nedelsiant po skundo pateikimo.⁸⁰ Medicininių nukentėjusiojo apžiūrų ir apklausų turi būti kuo mažiau ir tik tiek, kiek tai yra būtina, siekiant iširti nusikaltimą.⁸¹ Baudžiamosios bylos tyrimo metu nukentėjusiuosius tam tikromis aplinkybėmis gali lydėti jų pasirinktas asmuo ir teisinis atstovas (aptarta anksčiau).⁸²

Visi nukentėję nuo nusikaltimo asmenys turi būti individualiai įvertinti, siekiant nustatyti, ar jie turi specialiųjų apsaugos poreikių.⁸³ Svarstant, ar nukentėjusiam asmeniui reikia papildomų apsaugos priemonių, reikėtų atsižvelgti į jo savybes, nusikaltimo pobūdį ir nusikaltimo aplinkybes.⁸⁴ Daroma prielaida, kad visiems nukentėjusiems vaikams reikia specialios apsaugos, nes jie yra pažeidžiami ir jiems gresia antrinė ir pakartotinė viktimizacija, bauginimas ir kerštas.⁸⁵ Jeigu nustatoma, kad nukentėjusysis turi specialiųjų apsaugos poreikių, jis gali pasinaudoti specialiosiomis priemonėmis. Šios priemonės yra skirtos užtikrinti, kad apklausos vyktų specialiai tam tikslui įrengtose ir/arba pritaikytose patalpose, jas atliktų asmuo, kuris yra specialiai parengtas tokiam tikslui, o nuo smurto dėl lyties nukentėję asmenys būtų apklausiami tos pačios lyties asmens, išskyrus tuos atvejus, kai tai galėtų pakenkti baudžiamojo proceso eigai.⁸⁶ Visas apklausas turėtų vykdyti tie patys pareigūnai, nebent tai prieštarautų „tinkamam teisingumo vykdymui“.⁸⁷

(b) Specialiųjų poreikių vertinimas

Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad ne vėliau kaip pirmosios apklausos metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras atlieka nukentėjusiojo specialiųjų apsaugos poreikių vertinimą.⁸⁸ Šis vertinimas atliekamas siekiant nustatyti, ar nukentėjusysis turi specialiųjų apsaugos poreikių, dėl kurių jam reikėtų taikyti specialiąsias apsaugos priemones.

Nukentėjusiojo specialūs apsaugos poreikiai yra nukentėjusiojo asmeninių savybių, nusikaltimo pobūdžio ar jo aplinkybių nulemti nukentėjusiojo poreikiai naudotis procesinėmis apsaugos priemonėmis, kad jis būtų apsaugotas nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos – „psichinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių.“⁸⁹

Specialiųjų apsaugos poreikių vertinimas atliekamas pildant Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintą pažymą ir vadovaujantis Generalinio prokuroro rekomendacijomis.⁹⁰

Pildant pažymą, renkami duomenys apie nusikalstamą veiką, nukentėjusįjį ir kaltininką. Vertinamas nusikaltimo pobūdis, jo poveikis nukentėjusiajam, patirta žala, nukentėjusiojo socialinė aplinka, santykis su kaltininku, priklausomumas nuo kaltininko, galimas vaidmuo procese, kaltininko charakteristika.⁹¹ Surinkus šiuos duomenis ir balais įvertinus kiekvieną kategoriją, surinkti balai sudedami ir, atsižvelgiant į surinktų balų sumą, nustatoma antrinės arba pakartotinės viktimizacijos rizika.⁹² Nustačius, jog tokia rizika egzistuoja, svarstoma galimybė taikyti specialiąsias apsaugos priemones.

(c) Specialiosios apsaugos priemonės

Atsižvelgiant į nukentėjusiojo specialiųjų apsaugos poreikių vertinimo rezultatus ir aptarus su nukentėjusiuoju, parenkamos taikytinos specialios apsaugos priemonės. Jos gali būti taikomos ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu.

Ikiteisminio tyrimo metu gali būti taikomos šios priemonės: tos pačios lyties pareigūno atliekama apklausa;⁹³ besispecializuojančio pareigūno atliekama apklausa;⁹⁴ to paties pareigūno atliekama pakartotinė apklausa;⁹⁵ specialistų dalyvavimas apklausoje;⁹⁶ apklausa garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis;⁹⁷ atstovo pagal įstatymą dalyvavimas (vaikams);⁹⁸ apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją;⁹⁹ apklausos metu daromas vaizdo ir garso įrašas;¹⁰⁰ pas ikiteisminio tyrimo teisėją atliekama apklausa nedalyvaujant įtariamajam;¹⁰¹ apklausa vaikų apklausoms pritaikytose patalpose.¹⁰²

Teismo proceso metu gali būti taikomos šios priemonės: neviešas bylos nagrinėjimas;¹⁰³ nedalyvavimas teismo posėdyje;¹⁰⁴ dalyvavimas ne visame teismo posėdyje;¹⁰⁵ apklausa nuotoliniu būdu;¹⁰⁶ apklausa nedalyvaujant kaltinamajam ir kitiems proceso dalyviams;¹⁰⁷ techninių priemonių, trukdančių atpažinti nukentėjusį asmenį, taikymas.¹⁰⁸

Viena iš svarbiausių Direktyvos priemonių numato, kad nukentėjusiajam, kuris turi specialiųjų apsaugos poreikių, turi būti suteiktos tokios priemonės, kuriomis būtų „išvengta su nusikalstama veika nesusijusių nereikalingų klausimų apie aukos asmeninį gyvenimą“.¹⁰⁹ Lietuvoje ši Direktyvos nuostata tiesiogiai nėra perkelta, tačiau Baudžiamojo proceso kodekse nustatyta, kad teismo posėdžio pirmininkas turi atmesti klausimus, kurie nesusiję su byla.¹¹⁰ Generalinio prokuroro rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos 21 str. 2 d. numatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, nusprendęs pats atlikti nepilnamečio apklausą, arba prokuroras, prieš prašydamas ikiteisminio tyrimo teisėją atlikti nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausą, privalo konsultuotis su valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovu arba psichologu dėl apklausos taktikos, tinkamiausio klausimų formulavimo ir pateikimo eiliškumo.

Šiame kontekste būtina atkreipti dėmesį į Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą byloje *Y prieš Slovėniją* (pareiškimo nr. [41107/10](#), 2015 m. gegužės 28 d.), kurioje Teismas pripažino nuo seksualinės prievartos nukentėjusios pareiškėjos teisės į privatų gyvenimą pažeidimą, kadangi teismas neužkirto kelio kaltinamajam teismo proceso metu išsakyti nukentėjusiajai gausybę invazyvių, kaltinamojo pobūdžio, su byla nesusijusių klausimų ir komentarų.

12. Teisinė pagalba

Nusikaltimų aukų direktyvoje numatyta nusikaltimų aukų teisė į teisinę pagalbą suteikiama tik baudžiamosios bylos atveju. Europos žmogaus teisių konvencijos 13 straipsnyje numatyta veiksminga gynyba nusikaltimų aukoms, ir tokiu atveju nukentėjęs asmuo gali kreiptis dėl teisinės pagalbos (FRA 2015:17).

ES chartijos 47 straipsnį sudaro dvi dalys: teisė į teisingą teismo procesą ir teisė į veiksmingą gynybą. Šios teisės suteikiamos ir nukentėjusiajam, ir kaltinamajam. Baudžiamojo proceso atveju, nukentėjusysis turi teisę į teisinę pagalbą, siekiant užtikrinti teisingą teismo procesą. Tačiau teisė į teisinę pagalbą nukentėjusiajam gali būti suteikta ir jo teisės į veiksmingą gynybą pagrindu. 47 straipsnyje teigiama, kad „teisinė pagalba turi būti suteikta tiems, kuriems trūksta pakankamai lėšų, nes tokia pagalba yra būtina, siekiant efektyvaus teisingumo“.

Todėl teisinė pagalba turi būti suteikta nukentėjusiesiems, kurių finansinė padėtis negali „užtikrinti efektyvaus teisingumo nukentėjusiajam“ (FRA 2015:17).

Perkeliant Direktyvą, buvo papildyta Baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 10 d., numatant, jog nukentėjusysis turi teisę įstatymų nustatyta tvarka nemokamai gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Nemokama valstybės garantuojama teisinė pagalba Lietuvoje visiems nukentėjusiesiems teikiama bylose dėl nusikaltimų padarytos žalos atlyginimo.¹¹¹ Teisę į nemokamą teisinę pagalbą viso baudžiamojo proceso metu turi nepilnamečiai vaikai, nukentėję nuo nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dorovei ir kitose baudžiamosiose bylose, kai ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro motyvuotu nutarimu ar teismo motyvuota nutartimi pripažinta, kad įgaliotojo atstovo dalyvavimas būtinas.¹¹²

Dėl nemokamos teisinės pagalbos viso baudžiamojo proceso metu taip pat gali kreiptis asmenys, kurių pajamų ir turto lygis yra mažas.¹¹³

2018 m. birželio 30 d. priimtomis ir 2019 m. sausio 1 d. įsigaliosiančiomis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo įstatymo pataisomis išplėstas teisę į nemokamą antrinę teisinę pagalbą turinčių nukentėjusiųjų ratas, įtraukiant nukentėjusiuosius nuo teroristinių, prekybos žmonėmis, smurto artimoje aplinkoje nusikalstamų veikų, nusikalstamų veikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo padarytų nusikalstamų veikų, taip pat kai nusikalstama veika padaryta siekiant išreikšti neapykantą nukentėjusiajam dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.¹¹⁴

13. Žalos atlyginimas

Nusikaltimų aukų direktyvos 16 straipsnis užtikrina, kad nukentėję asmenys baudžiamojo proceso metu turėtų teisę kreiptis, kad per pagrįstą laiką būtų priimtas sprendimas dėl žalos atlyginimo iš nusikaltėlio, išskyrus atvejus, kai nacionalinėje teisėje numatyta, kad toks sprendimas priimamas kitomis priemonėmis.

Perkeliant Direktyvos nuostatas dėl žalos atlyginimo, buvo papildyta Baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 10 d., numatant, jog kiekvienas nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo turi teisę gauti dėl nusikalstamos veikos

padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo. Į šį fondą dėl kompensacijos gali kreiptis asmenys, nukentėję nuo smurtinių nusikaltimų, išskyrus fizinio skausmo sukėlimą.¹¹⁵

14. Paramos nusikaltimų aukoms ir apsaugos teikimas

Pagal Nusikaltimų aukų direktyvą reikalaujama, kad nukentėjusiems asmenims būtų nemokamai suteikiamos paramos aukoms tarnybų paslaugos prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį po jo.¹¹⁶ Teisėsaugos institucijos turi suteikti nusikaltimų aukoms informaciją apie tai, kokiomis paramos tarnybų paslaugomis jie gali pasinaudoti ir palengvinti jų kreipimąsi.

Lietuvoje paramos nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje teikimas reglamentuojamas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu, kurio 10 str. 1 d. 3 p. numato, jog smurtą patyręs asmuo turi teisę gauti specializuotą kompleksinę pagalbą, numatytą smurtą patyrusiems asmenims. Paramos nukentėjusiems nuo kitų nusikaltimų teikimas nėra reglamentuotas ir ši Direktyvos nuostata kol kas į Lietuvos teisinę sistemą nėra perkelta.

Nusikaltimų aukų direktyva numato, kad nukentėję asmenys ir jų šeimos nariai turi teisę naudotis apsaugos nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto priemonėmis. Šios priemonės apima ir specialiąsias apsaugos priemones baudžiamajame procese, daugiausiai skirtas apsaugoti nuo antrinės viktimizacijos, kurios buvo aptartos 11 skyriuje, ir, prireikus, fizines apsaugos priemones, numatytas nacionalinėje teisėje.

Tokios priemonės yra numatytos Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme.¹¹⁷ Atskiros apsaugos priemonės yra numatytos smurto artimoje aplinkoje aukoms - Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 str. 1 d. numatyta, jog gavus pranešimą dėl smurto artimoje aplinkoje, kai nepakanka duomenų nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą, gali būti skiriamos šios laikinosios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės: 1) įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu; 2) įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo.

Jeigu yra pagrindo manyti, jog nukentėjusiajam ir (ar) jo šeimos nariams įtariamasis arba kaltinamas gali daryti poveikį arba naujas nusikalstamas veikas jų atžvilgiu, šiam gali būti pritaikytos Baudžiamojo proceso kodekse numatytos kardamosios priemonės.

15. Kitos teisės pagal Direktyvą

Direktyvoje numatytos ir kitos nukentėjusių asmenų įgyjamos teisės. Nukentėjusieji turi teisę į dėl dalyvavimo baudžiamajame procese patirtų išlaidų kompensavimą.¹¹⁸

Baudžiamojo proceso kodekso 103 str. numato, jog proceso išlaidas *inter alia* sudaro: nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti jų kelionės į iškviatimo vietą ir gyvenimo joje išlaidoms atlyginti; nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atsitraukimą nuo įprasto darbo; daiktų laikymo ar persiuntimo išlaidos; kitos išlaidos, kurias turi proceso dalyviai ar teismas ir kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis.

Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 104 str. 1 d., proceso išlaidos atlyginamos iš tyrimo įstaigų, prokuratūros ar teismo lėšų vadovaujantis Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka. 104 str. 2 d. numato, jog proceso dalyvis, kuris savo nuožiūra pakvietė dalyvauti procese ekspertą, specialistą, gynėją ar atstovą, ar turėjo kitų išlaidų, jas apmoka iš savo lėšų, tačiau gali prašyti teismo šios išlaidos būtų pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo.

Nusikaltimų aukos taip pat turi teisę į privatumą. Valstybės narės privalo įgyvendinti priemones, kad apsaugotų jų privatumą, įskaitant nukentėjusio asmens ir jo šeimos narių nuotraukas; informacija apie nukentėjusio asmenines savybes taip pat turi būti apsaugota atsižvelgiant į atliekamą individualų specialiųjų apsaugos poreikių vertinimą. Turi būti panaudotos visos priemonės, kad nukentėjusio vaiko tapatybė nebūtų atskleista. Direktyvoje numatyta, kad nusikaltimų aukų privatumą galima apsaugoti žiniasklaidos priemonių savireguliuavimo priemonėmis. Patraukimas baudžiamajon atsakomybėn už teismo nurodymų pažeidimą, pavyzdžiui, filmavimą teismo posėdžių salėje uždaro posėdžio metu, yra būtinas siekiant apsaugoti nukentėjusiųjų privatumą ir atgrasyti nuo pažeidimų.

Baudžiamojo proceso kodekso 181 str. 6 d. 2 p. numatyta, kad susipažįstant su ikiteisminio tyrimo medžiaga, proceso dalyviams draudžiama daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas, kai duomenys yra apie privatų proceso dalyvių gyvenimą. Baudžiamojo proceso kodekse nėra įtvirtintas tiesioginis draudimas susipažinti su privačiais proceso dalyvių asmens duomenimis, tačiau toks draudimas yra numatytas Generalinio prokuroro rekomendacijų dėl proceso dalyvių susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga 27 punkte, įtvirtinančiame, jog draudžiama leisti susipažinti su proceso dalyvių asmens duomenimis,

saugomais atskirai nuo ikiteisminio tyrimo medžiagos.¹¹⁹ Analogiška proceso dalyvių asmens duomenų apsauga taikoma susipažįstant su užbaigto ikiteisminio tyrimo medžiaga, t.y. susipažinti su proceso dalyvių asmens duomenimis neleidžiama.¹²⁰

Baudžiamojo proceso kodekso 9 str. 1 d. numato, kad, tarp kitų atvejų, teisme leidžiama bylas nagrinėti neviešai, kai siekiama užkirsti kelią paskelbti žinias apie privatų proceso dalyvių gyvenimą. 2015 m. birželio 23 d. Kodeksas buvo papildytas 9¹ straipsniu „Bylos medžiagos viešumas“, kurio 1 d. nustatyta, jog išnagrinėtos bylos medžiaga, išskyrus medžiagą tų bylų ar jų dalių, kurios buvo išnagrinėtos neviešame teismo posėdyje, yra vieša ir su ja gali susipažinti ir byloje nedalyvavę asmenys. Tuo pačiu straipsnio 2 d. nustato, kad „viešame posėdyje priimdamas nuosprendį ar teismo procesą užbaigiančią nutartį, teismas turi teisę dalyvaujančių byloje asmenų prašymu ar savo iniciatyva motyvuota nutartimi nustatyti, kad bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša, kai reikia apsaugoti žmogaus asmens, jo privataus gyvenimo ir nuosavybės slaptumą, informacijos apie žmogaus sveikatą konfidencialumą [...]“.

16. Mokymai

Mokymai yra labai svarbūs kuriant baudžiamosios teisenos sistemą, kuri ne tik apsaugo kaltinamojo, bet ir nukentėjusio asmens teises. Nusikaltimų aukų direktyvoje tai pripažinta įtraukus 25 straipsnį, kuriame reikalaujama, kad su nukentėjusiais dirbantys asmenys turi būti tinkamai parengti atsižvelgiant į jų darbo su nukentėjusiais pobūdį.

Lietuvoje ši Direktyvos nuostata tiesiogiai perkelta nebuvo. Teisėjų mokymus reglamentuoja 2014 m. spalio 28 d. Teisėjų tarybos patvirtintos taisyklės Nr. 13P-155-(7.1.2) dėl teisėjų mokymo organizavimo, kuriomis remiantis tvirtinamos mokymų programos. 2018 m. mokymų programoje numatyti mokymai, susiję su nukentėjusių nepilnamečių teisių procese užtikrinimu.¹²¹

Prokurorų mokymai organizuojami remiantis Generalinio prokuroro 2012 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. I-339 patvirtintu Prokurorų ir prokuratūros personalo mokymo ir kvalifikacijos kėlimo tvarkos aprašu. Policijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimo mokymai organizuojami remiantis Generalinio komisaro 2009 m. lapkričio 6 d. įsakymu Nr. 5-V-812 patvirtintomis Policijos sistemos personalo kvalifikacijos tobulinimo taisyklėmis. Tinkamas bendravimas su nukentėjusiais yra įtrauktas į pareigūnams priskirtų profesinių ir specialiųjų kompetencijų sąrašą.¹²²

B. Išvada

Europos Sąjungos Sutarties 288 straipsnyje numatyta, kad Direktyva yra privaloma „tiek, kad būtų pasiektas rezultatas“, tačiau valstybės narės gali nuspręsti, kokia „forma ir būdu“ jos nori ją įgyvendinti (2007 m. Lisabonos sutartis). Nusikaltimų aukų direktyva turi būti tinkamai perkelta į nacionalinę teisę ir įgyvendinta, kad nukentėjusiems asmenims būtų suteiktos realios teisės visose valstybėse narėse (Todino 2013:2). Komisija yra ES sutarčių sergėtoja ir, vykdydama savo funkcijas, stebi valstybės nares ir Nusikaltimų aukų direktyvos įgyvendinimą. Teisingumo, vartotojų ir lyčių lygybės komisarė Vėra Jourová (2015) tvirtina, kad Europos Komisija „nedvejodama imsis priemonių“ prieš tas šalis, kurios laiku neįgyvendins Direktyvos, o „piliečiai gali pasinaudoti šiomis teisėmis tiesiogiai nacionaliniuose teismuose, net jeigu naujos taisyklės nėra tinkamai perkeltos į nacionalinę teisę“.

ES Nusikaltimų aukų direktyva ženkliai prisideda prie požiūrio į nukentėjusius asmenis kaitos Lietuvoje. Baudžiamojo proceso kodeksas papildytas naujomis Direktyvoje numatytomis garantijomis nukentėjusiesiems, tokiomis kaip teisė turėti lydintį asmenį proceso metu, teisė į specialių apsaugos poreikių vertinimą ir specialiąsias apsaugos priemones.

Generalinio prokuroro įsakymu buvo patvirtintos Nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo rekomendacijos ir pažyma, Nukentėjusiųjų teisių išaiškinimo protokolas bei jo priedas, kuris detalizuoja nukentėjusiųjų teises ir yra įteikiamas kiekvienam nukentėjusiajam.

Tačiau, siekiant užtikrinti ne tik nukentėjusiųjų procesines teises, bet ir nukentėjusiųjų teisę į paramą ir pagalbą, turėtų būti steigiamos ir plečiamos tiek bendrosios, tiek specializuotos psichologinės ir konsultacinės pagalbos nukentėjusiesiems paslaugos, kurių šiuo metu Lietuvoje itin trūksta.

---

¹2012 m. spalio mėn. 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR5 1 straipsnis (toliau Nukentėjusiųjų direktyva)

² Nusikaltimų aukų direktyvos 1 straipsnis

³ Nusikaltimų aukų direktyvos Konstatuojamosios dalies 71 punktas

⁴ Nusikaltimų aukų direktyvos Konstatuojamosios dalies 13 punktas

⁵ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 ir 8 (5) straipsnis

⁶ Nusikaltimų aukų direktyvos Konstatuojamosios dalies 19 punktas

⁷ Nusikaltimų aukų direktyvos 2 (1) (b) straipsnis

⁸ Nusikaltimų aukų direktyvos 2 (1) (b) straipsnis

⁹ Baudžiamojo proceso kodekso 28 str.

¹⁰ BPK 28 str.

¹¹ Nusikaltimų aukų direktyvos 2 (2) straipsnis

¹² Nusikaltimų aukų direktyvos 2 (c) straipsnis

¹³ Nusikaltimų aukų direktyvos 1 (2) straipsnis

- ¹⁴ Nusikaltimų aukų direktyvos 20 straipsnis
- ¹⁵ Nusikaltimų aukų direktyvos 1 (2) straipsnis
- ¹⁶ Nusikaltimų aukų direktyvos 24 (1) (a) straipsnis
- ¹⁷ Nusikaltimų aukų direktyvos 24 (1) (b) straipsnis
- ¹⁸ Nusikaltimų aukų direktyvos 24 (1) (c) straipsnis
- ¹⁹ BPK 27 str. 1 d.
- ²⁰ BPK 27 str. 1 d.
- ²¹ BPK 27 str. 1 d.
- ²² Nusikaltimų aukų direktyvos 22 (4) straipsnis
- ²³ 2016 m. vasario 29 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl nukentėjusių specialių apsaugos poreikių vertinimo, Nr. I-63, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>
- ²⁴ Plačiau apie specialių ir įgaliotųjų atstovų skyrimą, vaikų specialiųjų poreikių vertinimą ir specialiųjų apsaugos priemonių vaikams taikymą Žr. „*Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais: praktinis vadovas*“, red. dr. E. Leonaitė, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf>
- ²⁵ BPK 53 str. 2 d.
- ²⁶ BPK 53 str. 3 d.
- ²⁷ Murauskienė, D. „*Parens patriae*“ doktrinos raiška baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja vaikai, Daktaro disertacija, Vilnius, 2017, p. 77
- ²⁸ „*Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais: praktinis vadovas*“, red. dr. E. Leonaitė, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf>
- ²⁹ BPK 55 str. 2 d. 1 p.
- ³⁰ BPK 55 str. 4 d.
- ³¹ „*Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais: praktinis vadovas*“, red. dr. E. Leonaitė, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf>
- ³² Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) straipsnis
- ³³ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (a) punktas
- ³⁴ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (b) punktas
- ³⁵ Ten pat
- ³⁶ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (c) punktas
- ³⁷ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (d) punktas
- ³⁸ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (e) punktas
- ³⁹ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (k) punktas
- ⁴⁰ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (f) punktas
- ⁴¹ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (h) punktas
- ⁴² Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (j) punktas
- ⁴³ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (g) punktas
- ⁴⁴ Nusikaltimų aukų direktyvos 4 (1) (i) punktas
- ⁴⁵ Nusikaltimų aukų direktyvos 6 (1) straipsnis
- ⁴⁶ Nusikaltimų aukų direktyvos 6 (1) (a) ir (b) straipsniai
- ⁴⁷ Nusikaltimų aukų direktyvos 6 (2) (a) straipsnis
- ⁴⁸ Nusikaltimų aukų direktyvos 6 (2) (b) straipsnis
- ⁴⁹ Nusikaltimų aukų direktyvos 6 (4) straipsnis
- ⁵⁰ Ten pat
- ⁵¹ BPK 28 str. 2 d.
- ⁵² BPK 45 str.
- ⁵³ BPK 128 str. 4 d.
- ⁵⁴ BPK 128 str. 4 d.
- ⁵⁵ Direktyva 2012/29/ES kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, 2012 m. spalio 25 d., 3 straipsnis, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>
- ⁵⁶ Europos Komisijos Teisingumo generalinio direktoratas. Direktyvos 2012/29/ES įgyvendinimo gairės, p. 12.
- ⁵⁷ Nusikaltimų aukų direktyvos 5 straipsnis
- ⁵⁸ Nusikaltimų aukų direktyvos 5 straipsnis
- ⁵⁹ Nusikaltimų aukų direktyvos 5 (3) straipsnis
- ⁶⁰ 2008 m. rugpjūčio 11 d. Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos Nr. I-110, aktuali redakcija nuo 2017-01-24, 20 p., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E44056387C9/xUSJreGWPW>
- ⁶¹ Ten pat

-
- 62 Ten pat
- 63 Ten pat
- 64 Ten pat
- 65 Nusikaltimų aukų direktyvos 5 (2) straipsnis
- 66 Nusikaltimų aukų direktyvos 7 (1) straipsnis
- 67 Nusikaltimų aukų direktyvos 7 (3)
- 68 Nusikaltimų aukų direktyvos 7 (8) straipsnis
- 69 BPK 8 str. 1 d.
- 70 BPK 8 str. 1 d.
- 71 BPK 8 str. 5 d.
- 72 BPK 8 str. 6 d
- 73 Nusikaltimų aukų direktyvos 10 straipsnis
- 74 28 str. 3 d.
- 75 28 str. 2 d.
- 76 BPK 56 str. 1 d.
- 77 Ten pat
- 78 Ten pat
- 79 Nusikaltimų aukų direktyvos 19 (2) straipsnis
- 80 Nusikaltimų aukų direktyvos 20 (a) straipsnis
- 81 Nusikaltimų aukų direktyvos 20 (d) ir (b) straipsnis
- 82 Nusikaltimų aukų direktyvos 20 (c) straipsnis
- 83 Nusikaltimų aukų direktyvos 22 straipsnis
- 84 Nusikaltimų aukų direktyvos 22 (2) straipsnis
- 85 Nusikaltimų aukų direktyvos 22 (4) straipsnis ir 24 straipsnis
- 86 Nusikaltimų aukų direktyvos 23 (2) (a) ir (b) (d) straipsnis
- 87 Nusikaltimų aukų direktyvos 23 (2) (c) straipsnis
- 88 BPK 186 str. 1 d.
- 89 BPK 36 str. 2 d.
- 90 2016 m. vasario 29 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo, Nr. I-63, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>
- 91 Išsamiau apie specialių apsaugos poreikių vertinimą ir pažymos pildymą skaitykite „*Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais: praktinis vadovas*“, red. dr. E. Leonaitė, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf>
- 92 2016 m. vasario 29 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo, Nr. I-63, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>
- 93 Ten pat 16.3 p.
- 94 Ten pat 16.4 p.
- 95 Ten pat 16.5 p.
- 96 Ten pat 16.18 p.
- 97 Ten pat 16.12 p.
- 98 Ten pat 16.10 p.
- 99 Ten pat 16.13 p.
- 100 Ten pat 16.16 p.
- 101 Ten pat 16.17 p.
- 102 Ten pat 16.14 p.
- 103 BPK 9 str. 3 d.
- 104 BPK 276 str. 2 d., 283 str. 2 d.
- 105 BPK 283 str. 6 d.
- 106 BPK 185 str. 1 d., 183 str. 4 d.
- 107 BPK 283 str. 6 d.
- 108 BPK 283 str. 5 d. ir 282 str. 2, 4 d.
- 109 Nusikaltimų aukų direktyvos 23 (3) (c) straipsnis
- 110 BPK 275 str. 6 d.
- 111 Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 str. 2 d.
- 112 VGTPĮ 12 str. 11 d.
- 113 VGTPĮ 11 str. 1 d. 1 p.
- 114 Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 2, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 31, 32, 34 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, <https://e->

---

seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f415f3527f8411e89188e16a6495e98c?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=52de7caf-456d-46b4-8681-b95138afed15

¹¹⁵ Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas Nr. X-296, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0258F89BCE57/xHXaZkGwWr>

¹¹⁶ Nusikaltimų aukų direktyvos 8 (1) straipsnis

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas, Nr. I-1202, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.717DD0E6FE37/nijWdCPUk>

¹¹⁸ Nusikaltimų aukų direktyvos 14 straipsnis

¹¹⁹ 2018 m. vasario 14 d. Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl proceso dalyvių susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga, Nr. I-57, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/60b82d20121b11e88456d055fb6f6244>

¹²⁰ Ten pat, p. 45

¹²¹ <http://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227>

¹²² Lietuvos Policijos Generalinio komisaro įsakymas dėl policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų sąrašo patvirtinimo, 2012 m. balandžio 6 d. Nr. 5-V-284